

Marlena Drygiel*

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
w Siedlcach

**Recenzja książki Hanny Schreiber:
*Świadomość międzykulturowa od militaryzacji
antropologii do antropologizacji wojska,*
Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego,
Warszawa 2013, ss. 364.**

Nie sposób nie zgodzić się ze stwierdzeniem zawartym w tytule książki zredagowanej przez Samuela Huntingtona i Lawrence'a E. Harrisona – „Kultura ma znaczenie”. Badania prowadzone w ramach nauk społecznych coraz częściej koncentrują się na kulturowej eksplanacji procesów społecznych. Rzetelność prowadzonych badań wymaga uwzględnienia aspektu kulturowego. W ten nurt wpisuje się również książka Hanny Schreiber pt. *Świadomość międzykulturowa od militaryzacji antropologii do antropologizacji wojska*.

Już we wstępie do tej publikacji autorka zauważa, że koncepcja świadomości międzykulturowej może stać się nowym narzędziem analitycznym i badawczym (s. 15). „Zwrot kulturowy” miał stać się podstawą zmian, które zaszły w sferze wojen, konfliktów i operacji wojskowych i wpłynął na charakter debat prowadzonych w zakresie współczesnych stosunków międzynarodowych.

Książka Hanny Schreiber składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz podsumowania, aneksu i bibliografii, która wskazuje na bogatą podstawę źródłową recenzowanej publikacji. W podsumowaniu autorka zawarła próbę odpowiedzi na pytania badawcze, które przedstawiła już we wstępie tj.: 1) Jak radzimy sobie jako Zachód z postulatem równouprawnienia kultur

* Dr, Instytut Nauk Społecznych i Bezpieczeństwa, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach.

w świecie różnorodności kulturowej? 2) Jaką przyszłość ma przed sobą „zwrot kulturowy”? 3) Czy koncepcja świadomości międzykulturowej jest właściwym i skutecznym rozwiązaniem problemów współczesnych operacji prowadzonych przez wielonarodowe siły wojskowe? 4) Czy koncepcja świadomości wielokulturowej może być złotym środkiem między dotychczasową „kulturofobią” a obecnym „kulturocentryzmem”? Udzielenie odpowiedzi na te ważne pytania w kontekście analizy problemu współczesnych operacji wojskowych i konfliktów wymagało zastosowania podejścia interdyscyplinarnego, charakterystycznego dla nauki o polityce i nauki o stosunkach międzynarodowych, których autorka jest reprezentantką.

Rozdział I zatytułowany „Zwrot kulturowy” w *stosunkach międzynarodowych* przedstawia pojęcie kultury. Autorka zwraca uwagę, że „przekleństwo kultury” nie ominęło stosunków międzynarodowych i badacze tej dyscypliny muszą zmierzać się z analizowaniem zależności różnych procesów międzynarodowych od uwarunkowań kulturowych.

Kolejna część rozdziału koncentruje się na zagadnieniu kultury jako obiektu zainteresowania różnych teorii stosunków międzynarodowych. Autorka zwraca tu uwagę na znaczący dorobek szkoły konstruktywistycznej. Badacze należący do tego nurtu (m.in. Peter Katzenstein, Alexander Wendt, Friedrich Kratochwil) zwracają uwagę na tożsamość w relacjach między państwowych i intersubiektywne postrzeganie świata. Analizę uwarunkowań kulturowych w polityce zagranicznej państw przedstawił również Joseph Nye w koncepcji *soft power*, która zawiera pierwiastek kulturowy.

W kolejnej części rozdziału I autorka zwraca uwagę na wyzwania metodologiczne związane z analizą uwarunkowań kulturowych. Następnie pojawia się analiza pojęcia „zwrotu kulturowego”. Wymusił on zmianę w naukach społecznych dotyczącą przybierania interdyscyplinarnej perspektywy w badaniach. Autorka zwraca również uwagę na pułapki wynikające ze „zwrotu kulturowego”. Istnieje tu bowiem prawdopodobieństwo wykorzystywania kultury dla realizacji bieżących celów politycznych i legitymizacji określonej władzy politycznej. Kultura jest zatem istotnym uwarunkowaniem w badaniach stosunków międzynarodowych, ale nie jest pozbawiona niebezpieczeństwa polityzacji i instrumentalizacji w wyjaśnianiu procesów politycznych.

Rozdział II dotyczy charakterystyki „zwrotu kulturowego” we współczesnym wojsku. Autorka zwraca w nim uwagę na znaczenie kultury dla współczesnego środowiska bezpieczeństwa oraz dla badań nad bezpieczeństwem. W tym kontekście zwraca uwagę na teorię kultury strategicznej,

która odnosi się do struktury środowiska strategicznego oraz do sposobu posługiwania się siłą wojskową.

Rozdział ten odwołuje się także do roli kultury w wojnach przyszłości. Hanna Schreiber powołuje się tu na badania prowadzone przez Mary Kaldor, która spopularyzowała pojęcie „nowych wojen”, które zostały zdefiniowane jako użycie przemocy politycznej przeciwko ludności cywilnej. Granice między wojną a działalnością przestępczą zacierają się. „Nowe wojny” motywowane są współzależnością tożsamości i interesów (*idenerest war*) (s. 71).

W kontekście podsumowania tej części publikacji warto zwrócić uwagę na fakt, że podejście do problemów bezpieczeństwa staje się bardziej kompleksowe. W konsekwencji istnieje konieczność organizowania i prowadzenia operacji cywilno-wojskowych. Przeciwwstawienie się współczesnym zagrożeniom wymaga integracji działań w wielu dziedzinach funkcjonowania państwa. Poza tym operacje pokojowe są coraz częściej prowadzone przez wielokulturowe sojusze i koalicje.

Rozdział III, zatytułowany *Koncepcja świadomości międzykulturowej w operacjach wielonarodowych sił wojskowych*. W tej części publikacji autorka analizuje wyniki Wielonarodowego Eksperymentu 6 – *Multi-National Experiment 6*, który został zainspirowany doświadczeniami sił zbrojnych biorących udział w operacjach w Iraku i Afganistanie i został zainicjowany przez Połączone Dowództwo Sił Zbrojnych Stanów Zjednoczonych. W eksperymencie tym uczestniczyło ponad dwadzieścia państw oraz Sojusz Północnoatlantycki. W roli obserwatorów wystąpiły organizacje międzynarodowe, z Unią Europejską i Organizacją Narodów Zjednoczonych na czele. Problem badawczy dotyczył tu „zdolności sił koalicyjnych do tworzenia wspólnej świadomości sytuacyjnej przez tworzenie procesów i mechanizmów przekazywania informacji, synchronizacji wysiłków oraz osiągnięcia postępu w operacji we współpracy z organizacjami międzynarodowymi i innymi aktorami środowiska operacyjnego przez zwalczanie przeciwników nieregularnych i innych podmiotów niewspółpracujących” (s. 96).

Na uwagę zasługują wyniki badań przeprowadzonych pośród uczestników operacji w Afganistanie. Autorka podjęła również interesujący i ważki problem stereotypowego obrazu islamu i jego wyznawców w oczach żołnierzy. Powołała się tu na badania Jerzego Kojkoły i Andrzeja Łapy, które dotyczyły żołnierzy VII zmiany Polskiego Kontyngentu Wojskowego biorącego udział w misji Międzynarodowych Sił Wspierania Bezpieczeństwa (ISAF – *International Security Assistance Forces*) w ramach działań podejmowanych przez Sojusz Północnoatlantycki. Wyniki przepro-

wadzonych badań wskazały na zdecydowanie niewystarczający poziom wiedzy o świecie muzułmańskim, który prowadzi do utrwalania uprzedzeń na ich temat. Oznacza to w konsekwencji ograniczenie możliwości przełamania niechęci miejscowej ludności do działań podejmowanych przez polskich żołnierzy w ramach ISAF. Przykład ten udowadnia jak istotne znaczenie dla efektywności działań realizowanych przez siły zbrojne mają uwarunkowania kulturowe.

W związku z przedstawioną diagnozą autorka postuluje w tej części publikacji rozwijanie edukacji (między)kulturowej, która powinna stać się elementem edukacji wojskowej. Zasadniczą jest tu kwestia odpowiedzi na pytanie: do czego ma być przygotowany współczesny żołnierz? (s. 133). Autorka dostrzega złożoność odpowiedzi na to pytanie i brak zgody wielu badaczy w zakresie przygotowania edukacyjnego współczesnych żołnierzy. Poza tym edukacja (między)kulturowa nie może stanowić kwestii przesądzającej o charakterze współczesnych sił zbrojnych. Jest to jednak konieczna do wypełnienia luka.

Kolejny rozdział został zatytułowany: *Kultura organizacji wojska – u podstaw świadomości międzykulturowej wielonarodowych sił wojskowych*. W rozdziale tym autorka przedstawia wielokulturowość w kontekście zjawiska, które nie jest nowym jeśli chodzi o funkcjonowanie sił zbrojnych. Obecnie obserwujemy jego nasilenie, ponieważ operacje wojskowe prowadzone są przez żołnierzy wielu narodowości w państwach, które funkcjonują w różnych, najczęściej odmiennych od prowadzących operacje, przestrzeniach kulturowych.

W rozdziale IV autorka poddała analizie kulturę organizacyjną sił zbrojnych, odwołując się również do kultury organizacyjnej Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz narodowe kultury wojskowe na przykładzie Wojska Polskiego oraz armii wielokulturowych, odwołując się do przykładu Wojska Polskiego w okresie międzywojennym oraz armii Stanów Zjednoczonych Ameryki. W tej części publikacji autorka zwraca również uwagę na porównanie kultury organizacyjnej wojska z kulturą organizacji cywilnych. Zostały tu przedstawione wyniki badań dotyczących obu kultur organizacyjnych, które zostały umieszczone w różnych kontekstach.

W rozdziale tym autorka zwróciła uwagę również na uwarunkowania kulturowe integrujące formacje wielonarodowe oraz bariery międzykulturowe wobec problemu efektywności operacji prowadzonych przez wielonarodowe siły wojskowe. Przedstawiono tu przykład operacji „Przywrócić nadzieję”, która zakończyła się 4 maja 1998 r. i była przeprowadzona pod auspicjami ONZ w Somalii. Była to misja wojskowo-humanitarna.

Przedstawione przykłady funkcjonowania sił zbrojnych, ich organizacji, działań w ramach misji pokazują jak różnice kulturowe wpływają na sposób funkcjonowania wielonarodowych sił wojskowych. Może to być początkiem nawiązania efektywnej współpracy z ludnością cywilną wywodzącej się z odmiennego kręgu kulturowego niż przedstawiciele sił zbrojnych obecnych na jej terytorium.

Rozdział V: *Między militaryzacją antropologii a antropologią „przeciw-partyzancką” – zdobywanie wiedzy o kulturze przez państwo i wojsko* dotyczy egemplifikacji antropologii m. in. poprzez przykłady Japonii w czasie II wojny światowej, wojny w Wietnamie. Autorka zwróciła również uwagę na proces militaryzacji antropologii w XXI wieku. Celem omawianego rozdziału było przedstawienie uwikłania nauk społecznych w bieżącą politykę państw.

Ostatni, rozdział VI dotyczy antropologizacji wojska i działań wojskowych. Autorka zwróciła w nim uwagę na konieczność i trudności stosowania świadomości międzykulturowej w działaniach wojskowych, a zatem już w sferze praktyki. W rozdziale tym znajdziemy również egemplifikację walki o „serca i umysły” w postaci działań przeciwpartyzanckich w Malezji. W tym kontekście autorka odniosła się także do doktryn przeciwpartyzanckich i ich realizacji podczas konfliktów w Iraku i Afganistanie, które rozpoczęły się na początku poprzedniej dekady. „Chłodna kalkulacja własnych interesów, a nie emocje, to jest to, co naprawdę się liczy” (s. 269). Interesującym przykładem w kontekście antropologizacji działań wojskowych jest przywołanie przez autorkę działań CIA (*Central Intelligence Agency*), które winny ogniskować się na wywiadzie etnograficznym.

W podsumowaniu do rozdziału VI autorka konkluduje, że świadomość kulturowa nie jest wystarczającym uwarunkowaniem dla formułowania efektywnych strategii politycznych wobec podmiotów stosujących metody partyzanckie. Podstawowym warunkiem są tu, z czym nie sposób się nie zgodzić, adekwatna strategia i głęboka refleksja nad prowadzoną polityką (s. 290).

Warto zwrócić uwagę na dylemat, który autorka przedstawia w podsumowaniu książki – kulturofobia czy kulturocentryzm? Jego rozwiązaniem wydaje się być słuszne stwierdzenie Helen Mears, że mówiąc o „innych”, mówimy tak naprawdę najwięcej o nas samych (s. 300). Autorka skłania się ku odejściu od absolutyzacji czynnika kulturowego i poszukiwaniu „złotego środka”.

Recenzowana książka stanowi bez wątpienia inspirację do dyskusji na temat roli kultury i świadomości kulturowej w działaniach podejmowa-

nych przez siły zbrojne. Jest to coraz bardziej istotne zagadnienie, ze względu na charakter współczesnych konfliktów zbrojnych oraz zaangażowania armii w ich rozwiązanie i utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Jest to kompetentna analiza roli badań kulturowych również w zakresie nauki o polityce oraz stosunków międzynarodowych, skłaniająca się ku interdyscyplinarnej eksplanacji w ramach nauk społecznych.